

Nr 23

Utlåtande i anledning av väckt motion om åtgärder för att främja fisket i Torne älv.

I en inom riksdagens andra kammare väckt, till jordbruksutskottet hänvisad motion nr 756 av herr *Larsson* i Hedenäset har hemställts, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla om utredning och förslag om åtgärder för främjande av fisket i Torne älv, dess bivatten och kustområde i enlighet med vad i motionen anförts.

Beträffande de skäl motionären anfört till stöd för sitt yrkande får utskottet hänvisa till motionen.

Över motionen har utskottet inhämtat utlåtanden från fiskeristyrelsen och länsstyrelsen i Norrbottens län, vilka bifogat yttranden, likalydande, av fiskeriintendenten i Övre norra distriktet. Länsstyrelsen har tillika bifogat yttrande i ärendet av Norrbottens läns hushållningssällskap.

Fiskeristyrelsen erinrar om att den i motionen väckta frågan inte är ny.

Sålunda har riksdagen 1955 haft att ta ställning till önskemål om uppförande av en fiskodlingsanstalt i Tornedalen (jfr JoU 1955: 16), 1962 om en inventering av fiskevattnen i Tornedalen (jfr JoU 1962: 1 p. 103) och 1963 om upphävande av tiondebeskattningen av laxfiske i Torne älv (jfr BvU 1963: 21). För fiskevattnensinventering har Kungl. Maj:t genom beslut den 17 januari 1964 och 22 januari 1965 av vattenavgifter enligt 2 kap. 10 § vattenlagen ställt sammanlagt 70 000 kr. till Norrbottens läns hushållningssällskaps förfogande. Vidare har förslag till lösning av flera av de i motionen upptagna spörsmålen framlagts av *dels* den finsk-svenska laxfiskekommissionen i dess betänkande »Fiske och flottning i gränsvattnen mellan Finland och Sverige» (Nordiska utredningar 1963: 2), *dels* den finsk-svenska gränsälvskommittén i dess överarbetade förslag rörande »Fisket i gränsvattnen mellan Finland och Sverige» (JU 1964: A6), vilka utredningar ligger under Kungl. Maj:ts prövning.

Styrelsen framhåller, att den inte finner en utredning rörande fiskets främjande i Torne älv i enlighet med motionärens förslag påkallad. Härvid ansluter styrelsen sig till de av fiskeriintendenten i Övre norra distriktet anförda synpunkterna samt framhåller därutöver bl. a. följande.

Vid den tidpunkt, då en fiskodlingsanstalt i Tornedalen för produktion av främst laxyngel planerades, hystes uppfattningen, att utplantering av dylikt, relativt billigt utplanteringsmaterial var en effektiv fiskevårdsåtgärd. Fiskeriforskningens resultat har senare visat, att utsättning av laxyngel ger dåligt resultat på strömsträckor, som är tillgängliga för naturlig laxlek. För

Bihang till riksdagens protokoll 1966. 10 saml. Nr 23

att åstadkomma en rikligare laxtillgång erfordras i stället utsättning av 2 à 3 år gamla laxungar i det stadium, då de efter uppväxten i älven är mogna för att vandra ut i havet. Torneälvens egen produktion av utvandringsfärdiga laxungar har beräknats vara av storleksordningen 700 000 st. per år. En produktion i fiskodlingsanstalt av förslagsvis 100 000 dylika laxungar per år skulle nödvändiggöra investeringar i anläggningar på 1½ à 2 milj. kr. och innebära driftkostnader (inklusive förräntning av nedlagt kapital) på ca 300 000 kr. per år. Kostnader av denna storlek skulle endast till en mindre del kunna täckas med flottgodsavgifter, och i nuvarande läge måste därför ett dylikt projekt förutsätta finansiering genom statsbidrag. Enligt styrelsens uppfattning blir en laxodlingsverksamhet för Torneälvens del befogad först om dess laxbestånd genom vattenkraftutbyggnad eller vattenförorening skulle komma att allvarligt skadas. Enligt laxfiskekommissionens och gränsälvskommitténs förslag skall influtna och inflytande flottgodsavgifter användas för fiskevårdande åtgärder i gränsvattnen.

Nyssnämnda utredningsinstanser har vidare föreslagit, att tiondebeskattningen av laxfisket skall upphöra. Beträffande de sedan 1927 uppburna laxtiondena anför gränsälvskommittén följande (s. 50):

»Medel som inflyter genom laxtiondebeskattningen tillgodoföres i Sverige för närvarande av länsstyrelsen riksstatstiteln Diverse inkomster. Beloppen kan variera starkt från det ena året till det andra beroende på stora variationer i laxtillgång men har under senare år ej uppgått till mer än 2 000 à 3 000 kronor årligen.

Vid återgåldande i Finland av uppburna medel har dessa ansetts skola tillfalla »vattenrättsinnehavarna i de kommuner, där prästerna ägt laxtionde», något som emellertid vid det praktiska genomförandet visat sig högst otillfredsställande. Om något häremot svarande förfaringsätt skulle tillgripas för Sveriges del, torde betydande kostnader uppkomma för utredning av frågan vilka personer som är behöriga mottagare av andelar. Med hänsyn till den jämförelsevis ringa storleken av uppburna medel kan återbetalning till fiskerättshavarna eller vattenområdenas ägare knappast anses vara en rationell ordning. En för alla godtagbar lösning synes vara att medlen — i den mån de finnes fonderade — kommer till användning för fiskefrämjande åtgärder inom Torne älvs fiskeområde.»

Fiskeriintendenten i Övre norra distriktet framhåller, att någon särskild utredning rörande fiskets främjande i Torne älv i enlighet med hemställan i riksdagsmotionen inte synes påkallad, enär samtliga i motionen berörda frågor är föremål för departements- eller domstolsbehandling eller utreds av vederbörande fiskerimyndigheter. Härvid anför fiskeriintendenten närmare följande.

Enligt art. XI i konventionen mellan Sverige och Finland den 10 maj 1927 angående ordnandet av det samfälliga laxfisket i Torne och Muonio gränvälvar, samt däri den 16 februari 1933 fastställd ändring, skulle till upphjälpande av fisket inom fiskeområdet de fördragsslutande staterna inom området gemensamt uppföra, underhålla och driva en fiskodlingsanstalt. De härmed förenade kostnaderna skulle enligt samma art. täckas genom de avgifter, vilka de flottande, enligt vid tiden för fiskekonventionens tillkomst gällande deklaration angående ordnandet av timmerflottningen i gränsvälvarna, hade att erlægga till fiskets upphjälpande. I och med att tillräckliga medel för uppförande av en fiskodlingsanstalt år 1938 fanns till-

gängliga upphörde utdebiteringen av flottgodsavgift. Till följd av det melankommande andra världskriget torde planerna rörande fiskodlingsanstaltens uppförande ha lagts åt sidan under ett antal år. Efter krigsslutet framkom, att penningvärdesförsämringen i Finland haft till följd att de disponibla medlen icke längre vore tillräckliga för anstaltens uppförande och drift.

Enligt vad som sedermera framkommit finns f. n. av ifrågavarande medel i svensk och finsk bank inestående ett sammanlagt belopp å ca 65 000 kr. Klart är att denna medelstillgång numera icke alls förslår till uppförande och drift av en tidsenlig fiskodlingsanläggning. Härtill kommer att man, med utgångspunkt från nutida, allmänt tillämpade metoder på fiskevårdens område, starkt kan ifrågasätta behovet av en särskild fiskodlingsanstalt för fiskets vård inom Torne älvs vattensystem. Det bör framhållas, att fiskutplantering som sådan icke självklart medför att förutsättningarna för fisket förbättras. Fiskutsättning verkställs numera ytterst sällan i syfte att förstärka naturliga fiskbestånd, såvitt dessa icke påtagligt decimerats genom vattenkraftutbyggnad, flottning, vattenförorening eller av andra orsaker.

Torne älvs vattensystem är ännu i det närmaste helt orört av vattenbyggnader för kraftändamål och vattenförorening förekommer endast i ringa utsträckning. Däremot torde flottningen i vissa avseenden ha försämrat förutsättningarna för fiskbestånd och fiske. Sålunda har i åtskilliga biflöden anlagts flottningsdammar, och såväl i bivattendrag som i huvudälven har rensningar och stensprängningar utförts i strömmar och forsar. Verkningarna på fiskbestånden av dylika ingrepp kan endast i mindre omfattning kompenseras genom utplantering av odlad fisk. Av fiskeförbättrande åtgärder erfordras i stället undanröjande av flottledsbyggnader i nedlagda biflottleder — vilket redan i viss utsträckning skett genom flottningssällningens försorg — återställande av för strömfisken lämpliga bottenförhållanden i rensade älvavsnitt, o. d.

Mot bakgrunden av dessa förhållanden har fiskeristyrelsen som bekant den 21 juni 1965 uppdragit åt undertecknad fiskeriintendent att, efter samråd med de finska fiskerimyndigheterna, utarbeta förslag till ett fiskevårdsprogram för de svenska delarna av gränsvattnen mellan Sverige och Finland. Programets genomförande avses kunna finansieras med tidigare nämnda flottgodsmedel. Det kan upplysas, att planläggningen av detta utredningsarbete påbörjats. Bl. a. har jag sammanträffat med vederbörande finländske fiskeritjänsteman för överläggning rörande arbetets uppläggning. Efter vissa fältundersökningar instundande sommar kommer sannolikt utredningsuppdraget att kunna slutföras. Skulle utredningen ge vid handen, att vissa kompensatoriska fiskutplanteringar erfordras, utöver miljöförbättringar av det slag som ovan berörts, bör möjligheter finnas att inköpa för ändamålet lämplig odlad fisk från exempelvis Norrbottens läns hushållningssällskaps fiskodling i Kuusjärvi utanför Boden.

Vad därefter angår de i riksdagsmotionen anförda synpunkterna angående äganderätten till fisket efter lax och laxöring kan endast framhållas, att omfattningen av processen mellan kronan och Vitsaniemi byamän ger belägg för att äganderättsförhållandena rörande fisket i berörd del av Torne älv ingalunda varit klarlagda. Genom Vitsaniemimålet, som kommer att prövas i högsta instans, erhålls en fullständig utredning av dessa problem, vilket ur allmän synpunkt är synnerligen tillfredsställande.

Enligt art. XII i 1927 års fiskekonvention skall staterna gemensamt uppbära tiondelen av all lax och laxöring, som erhålls av de fiskande. Det

förslag till ny konvention, som efter remissbehandling f. n. handläggs inom jordbruksdepartementet, innehåller icke någon bestämmelse av motsvarande innebörd. Med hänsyn till att laxtiondet sålunda med all sannolikhet inom en nära framtid kommer att avvecklas synes det tveksamt, huruvida ett förslag om upphävande av denna i och för sig otidsenliga beskattning nu skall behöva upptas till särskild riksdagsbehandling.

Beträffande fiskekonventionen med Finland framhålls i riksdagsmotionen angelägenheten av att en ändamålsenlig mellanstatlig överenskommelse rörande fisket i Torne och Muonio gränsälvar kommer till stånd. I detta avseende delar jag till fullo motionärens uppfattning. Det är av största betydelse för fisket i gränsvattnen mellan Sverige och Finland, att det av finsk-svenska gränsvälskommittén överarbetade förslaget till fiskeöverenskommelse och fiskestadga snarast möjligt kommer att ersätta nu gällande konvention och stadga.

Vad slutligen angår av Tornedalsutredningen föreslagen och av 1962 års riksdag sanktionerad inventering av fiskevattnen i Tornedalen kan framhållas följande. Fiskevattneninventeringen, som helt finansieras med fiskeavgiftsmedel, påbörjades år 1964 genom Norrbottens läns hushållningssällskaps försorg och har hittills omfattat Karesuando, Pajala, Junosuando, Övertorneå, Korpilombolo, Hietaniemi och Karl Gustavs kommuner. Ännu återstår inventering inom Tärenö och Överkalix kommuner samt vissa delar av Karl Gustavs kommun. Av inventeringen berörs flertalet bivattendrag och sjöar inom Torne älvs vattensystem, däremot icke huvudälven. Verksamheten bedrivs i nära samarbete med fiskeriintendenten samt med berörda kommuner och fiskerättsägare. Redogörelser med inventeringsresultat och åtgärdsförslag sammanställs årsvis. Vissa av inventeringen föranledda förslag till fiskefrämjande åtgärder har redan kommit till utförande. Åtgärderna har hittills finansierats av vederbörande fiskerättsägare, i vissa fall med bidrag från kommunerna eller mindre anslag av restituerade bensinskattmedel.

Länsstyrelsen i Norrbottens län anför till en början att det av hushållningssällskapet och fiskeriintendentens yttranden framgår att åtgärder av de slag motionären berört antingen pågår eller också f. n. inte anses påkallade. Sålunda pågår en process, som kommer att klarlägga äganderättsförhållandena. Vidare pågår inventering av fiskevattnen. Resultaten av inventeringen redovisas allteftersom den slutförs i olika kommuner. Frågan om uppförande av en fiskodlingsanstalt speciellt för Torne och Muonio älvars fiskeområde synes i dag med hänsyn dels till expertisens syn på när fiskeutplantering bör ske och dels till att möjlighet finns att inköpa lämplig odlad fisk från hushållningssällskapet fiskodling i Kusträsk inte längre aktuell.

Därefter förklarar länsstyrelsen sig däremot dela motionärens uppfattning, att det är angeläget att en mellanstatlig överenskommelse rörande fisket i Torne och Muonio älvar kommer till stånd så snart det är möjligt. Då det emellertid f. n. synes ovisst hur snart detta kan komma att ske, föreslår länsstyrelsen, att frågan om laxtiondets avskaffande behandlas separat och att denna beskattningsform avskaffas.

På anförda skäl anser länsstyrelsen det f. n. i övrigt icke påkallat med någon utredning för främjande av fisket i Torne älv, dess bivatten och kustområde.

Enligt *Norrbottnens läns hushållningssällskap* är samtliga i motionen upptagna frågor föremål för behandling eller utredning av olika myndigheter och institutioner. I anledning härav framhåller hushållningssällskapet att någon ytterligare utredning av fiskefrågorna i Torne och Muonio älvar f. n. ej synes vara påkallad. Hushållningssällskapet anför närmare följande.

I sin motion har herr Larsson tagit upp frågan om uppförande av en fiskodlingsanstalt för produktion av utplanteringsmaterial för Torne älvs vattensystem i enlighet med de planer, som redan år 1920 utarbetades av en svensk-finsk delegation. Enligt artikel XI i nu gällande konvention mellan Sverige och Finland av den 10 maj 1927 angående ordnandet av det samfällda laxfisket i Torne och Muonio älvar, samt däri den 16 februari 1933 fastställd ändring, skulle de fördragsslutande länderna gemensamt uppföra och driva en fiskodlingsanstalt med utnyttjande av för ifrågavarande vatten uttaxerade flottgodsavgiftsmedel.

Efter vad hushållningssällskapet erfarit upphörde utdebitering av flottgodsavgifter i slutet av 1930-talet, beroende på att man då bedömde att tillräckliga medel fanns till förfogande för att bygga den avsedda anstalten. Det därpå följande andra världskriget spolieade emellertid de upptagna planerna. Efter krigets slut befanns att penningförsämringen speciellt i Finland medfört att de tillgängliga medlen starkt reducerats. I dagens läge uppgår det belopp, som finns till förfogande, till ca 65 000 kr., varav 24 000 kr. i Sverige och ca 41 000 kr. i Finland.

Beträffande den svenska andelen av de disponibla medlen har till fiskeriintendenten i Övre norra distriktet av fiskeristyrelsen uppdragits att utarbeta en plan för medlens användning. För en dylik plan erfordras enligt fiskeriintendenten vissa fältarbeten kommande sommar, varför han sannolikt kommer att avlämna en plan i slutet av innevarande år. För ett ev. samarbete med finska myndigheter har kontakt upprättats med en tjänsteman, som på finska sidan erhållit motsvarande uppdrag.

Oavsett vilka åtgärder fiskeriintendenten kommer att föreslå torde man kunna utgå från att de ovan angivna medlen (65 000:—) icke tillnärmelsevis täcker de kostnader som erfordras för uppförande och drift av en tidsenlig fiskodlingsanläggning. Med hänsyn till att utplanteringar av nykläckt yngel i Torne och Muonio älvar icke synes kunna lämna avsedda resultat, måste man nämligen räkna med en 2—3-årig uppfödning av öringungar samt lax- och havslaxöringsmolt. För en anläggning med en dylik produktionsinriktning måste byggnadskostnaden beräknas uppgå till ett belopp av storleksordningen 200 000—400 000 kr., medan driftskostnaderna torde uppgå till 75 000—100 000 kr. per år. Eftersom Torne älvs vattensystem är helt opåverkat av vattenkraftsutbyggnader är utplanteringar i syfte att kompensera bortfall av den naturliga reproduktionen icke aktuell. Det är därför skäl att överväga huruvida det är möjligt att ens genom utsättning av utvandringsfärdig smolt eller större ungar av exempelvis laxöring påverka beståndet av vandringsfisk. Av stor betydelse vore att denna fråga klarlades genom försöksutsättningar med utnyttjande av tillgängliga flottgodsavgifter.

Vad motionären anförst i fråga om äganderättsförhållandena beträffande lax- och laxöringsfisket, rätt för de fördragsslutande staterna att uppbära tiondelen av alla lax- och laxöringsfångster samt angelägenheten av en ändamålsenlig överenskommelse mellan de båda länderna är i och för sig berättigat. Dessa frågor torde emellertid inom en relativt snar framtid klarläggas respektive lösas sedan Högsta domstolen avgjort äganderättsfrågan i Vitsaniemimålet samt då det av den svensk-finska gränsälvskommittén överarbetade förslaget blir föremål för handläggning. Det är emellertid ur allmän fiskesynpunkt angeläget att de här angivna frågorna får sin lösning snarast möjligt.

De av Tornedalsutredningen föreslagna fiskevattensinventeringarna, som enligt beslut av 1962 års riksdag skulle bekostas med fiskeavgiftsmedel, har genom hushållningssällskapets försorg påbörjats år 1964. Undersökningar har hitintills företagits i Karesuando, Pajala, Junosuando, Korpi-lombolo, Övertorneå, Hietaniemi, Nedertorneå och Karl Gustavs kommuner. Under år 1966 avses inventeringarna förläggas till Täreändö och Överkalix kommuner samt i kompletteringssyfte till Karl Gustavs kommun. Eftersom inventeringarna bedrivs i samtliga tornedalskommuner är de följaktligen ej ägnade att utföras enbart i gränsälvarna. Det är vidare ytterligt svårt att föreslå verksamma åtgärder i stora vattendrag som Torne och Muonio älvar till kostnader, som faller inom ramen för befintliga medel och som förutsätts ankomma på enskilda byalag. Med hänsyn härtill har inventeringsverksamheten inriktats på mindre vattendrag och sjöar, där resultatgivande åtgärder kan föreslås till relativt låga kostnader. I vissa större bivattendrag till Muonio älv har dock utförts undersökningar och i den mån det varit erforderligt har åtgärder föreslagits. Om det med hänsyn till fiskeriintendentens undersökningar inom området visar sig nödvändigt, kommer därtill vissa kompletteringar att utföras i vissa biflöden till nedre delen av Torne älv. I detta sammanhang kan omnämnas att flottningsföreningen i samband med flottledsavlysningar i mindre vattendrag efter samråd med fiskeriintendenten redan bortskaffat en del dammanläggningar, vilka utgjort vandringshinder.

Inventeringsresultat och föreslagna åtgärder sammanställs i årsvisa redogörelser, som distribueras till berörda fiskevattenägare och kommuner. Av förklarliga skäl har hitintills redogörelser översänts endast till de kommuner där 1964 års inventeringar utfördes, nämligen Karesuando, Pajala och Övertorneå. I några fall har de föreslagna åtgärderna redan kommit till utförande och planer till förverkligande av ytterligare åtgärder föreligger.

De av inventeringen föranledda åtgärderna har bekostats av enskilda personer, fiskevårdsföreningar och byalag delvis med bidrag från kommunerna och med utnyttjande av restituerade bensinskattemedel. Enligt hushållningssällskapets uppfattning förefaller det emellertid naturligt, att en del av de flottgodsavgiftsmedel, som står till förfogande, utnyttjas för utförande av vissa av inventeringen föreslagna åtgärder.

Utskottet. I motionen II: 756 har framhållits behovet av konstruktiva insatser från samhällets sida för att upphjälpa fisket i Tornedalen. I avslutning till vissa i motionen framförda synpunkter i ämnet har motionären hemställt om utredning och förslag om åtgärder för främjande av fisket i Torne älv, dess bivatten och kustområde i enlighet med vad i motionen an-

förts. Enligt motionären framstår det som angeläget, att den överenskommelse om uppförande av en fiskodlingsanstalt som intogs i 1927 års s. k. fiskekonvention mellan Sverige och Finland verkställs med anlåtande av vissa tidigare uttaxerade flottgodsavgifter. Vidare bör enligt motionärens mening tiondebeskattningen av laxfiske i Torne älv avvecklas och efter år 1927 uppburna laxtionden återbetalas. Ytterligare har motionären framhållit angelägenheten av att arbetet på en ny konvention rörande fisket i Torne och Muonio älvar fortsätts samt av att inventeringen av fiskevatten i Tornedalen resulterar i konkreta åtgärder.

Av remissinstansernas i ärendet anförda synpunkter synes framgå att frågan om uppförande av en fiskodlingsanstalt i Tornedalen för närvarande ej är aktuell. Vad gäller motionsförslaget om avveckling av tiondebeskattningen av laxfisket i Torne älv och återbetalning av uppburna laxtionden får utskottet till en början erinra om att denna fråga behandlades av bevillningsutskottet i dess betänkande nr 21 till 1963 års riksdag med anledning av enahanda motionsyrkanden. Därvid lämnade bevillningsutskottet en utförlig redogörelse för denna beskattning, till vilken redogörelse jordbruksutskottet tillåter sig hänvisa. Bevillningsutskottet förklarade sig helt dela vederbörande motionärs uppfattning, att beskattningen i fråga borde avvecklas, men fann — med hänsyn till att förslag om upphörande av densamma komme att inom kort framläggas av den s. k. svensk-finska laxfiskekommissionen — anledning inte föreligga för riksdagen att vidta åtgärder med anledning av motionen. Utskottet förutsatte dock att Kungl. Maj:t så snart som möjligt vidtog de åtgärder som erfordrades för avveckling av denna beskattning. Mot vad bevillningsutskottet sålunda anført hade riksdagen ej någon erinran. Jordbruksutskottet vill i nu förevarande sammanhang för sin del — med framhållande av att denna fråga i dagens läge för sin lösning kräver gemensam överenskommelse mellan Sverige och Finland om upphävande av den ännu gällande art. XII i 1927 års fiskekonvention — erinra om att Kungl. Maj:t den 29 juli 1966 godkänt deklaration mellan Sverige och Finland rörande tillämpningen av nyssnämnda konvention. I deklarationen, som undertecknats av resp. regeringar den 8 september 1966, uttalas, att förhandlingar pågår mellan de båda länderna om en allmän vattenrättslig konvention beträffande gränsälvarna, d. v. s. Torne och Muonio älvar, samt att vid förhandlingarna bl. a. övervägs huruvida det är möjligt och lämpligt att i en sådan konvention uppta bestämmelser även om fisket. Nyssnämnda förhandlingar bedrivs enligt vad utskottet erfarit av finsk-svenska gränsälvskommittén. I det problemkomplex som kommittén har att behandla ingår även frågan om avskaffande av laxtiondebeskattningen. Med hänsyn härtill finner utskottet någon särskild åtgärd från riksdagens sida med anledning av nu ifrågavarande motionsyrkande ej böra vidtas. Detsamma gäller i vad motionen avser frågan om en ny fiskekonvention. Vad slutligen angår frågan om inventering av fiskevatten i Tornedalen

framgår av utredningen i ärendet att arbetet härmed pågår genom vederbörande fiskerimyndigheters försorg. Utskottet anser motionen ej heller i denna del böra föranleda någon åtgärd.

Under åberopande av det anförda hemställer utskottet,

att riksdagen må lämna motionen II: 756 utan åtgärd.

Stockholm den 6 december 1966

På jordbruksutskottets vägnar:

NILS G. HANSSON

Vid detta ärendes slutbehandling har närvarit:

från första kammaren: herrar Mossberger, Nils Hansson*, Hermansson*, Augustsson, Gunnar Pettersson, Manne Olsson, Wanhainen, Sveningsson, fru Lundblad och herr Lundberg;

från andra kammaren: herrar Hansson i Skegrie, Lindström, fru Lindskog, herrar Antby, Arweson, Johanson i Västervik*, Nilsson i Lönsboda, Jonasson, Johansson i Simrishamn och fru Sundberg.

* Ej närvarande vid justeringen.